

ברית הר גריזים והר עיבל

מים ראשונים: ספר דברים נחלק לשלוש חטיבות מרכזיות. תחילתו, פרשות דברים עד סוף (אמצע) עקב הוא דברי תוכחה וסקירה היסטורית של משה לעם. החטיבה השנייה המכילה פרטי מצוות, חדשות או מבוארות כלשון רמב"ן, משתרעת על פני (סוף פרשת עקב), פרשות ראה, שופטים, כי תצא ותחילת כי תבוא. חטיבה זו נסגרת בפרק כו, מצוות הביכורים ונחתמת בפסוקים טז-יט: "היום הזה ה' אלהיך מצוה לעשות את החקים האלה ואת המשפטים ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך: את ה' האמת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו וכו'". ראה דברינו אנו [מאמירך ואתה מאמירנו](#) בפרשה זו. בפרק כז בפרשתנו מתחיל החלק השלישי של ספר דברים הנמשך עד סוף הספר, ובו שוב דברי תוכחה, מוסר ותשובה, שירה וברכת פרידה של משה לעם. פרק כז עצמו מכיל את הציווי על כינוס העם בהר גריזים והר עיבל ובניית מזבח עליו תיכתב התורה. הפרק מחולק למספר תת-פרשות סגורות (הסימן "ס"), אבל נראה שיש לקוראו כעניין אחד. כבר הקדשנו גיליון לנושא כתיבת התורה על האבנים שם – [האבן תשמור את האבן](#), והפעם נרצה להתמקד בברית עצמה.

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הָעָם לְאָמֹר שְׂמֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם: וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לְךָ וְהִקְמַתָּ לָּךְ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשָׂדַתְּ אֹתָם בְּשִׂיד: וְכִתַּבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת ... וְהָיָה בְּעֵבְרָתְךָ אֶת הַיַּרְדֵּן תִּקְיָמוּ אֶת הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשָׂדַתְּ אֹתָם בְּשִׂיד: וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֵיךָ מִזְבֵּחַ אֲבָנִים ... אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֶת מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֵיךָ וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עֹלוֹת ... וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאִכַּלְתָּ שָׁם וְשִׂמַּחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיךָ: וְכִתַּבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיֵּטֵב: ס (דברים כז א-ח).¹

וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לְאָמֹר הִסְכַּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעָם לַה' אֱלֹהֵיךָ: וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת מִצְוֹתָיו וְאֵת חֻקָּיו אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוֶּה הַיּוֹם: ס (שם ט-י).²

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לְאָמֹר: אֵלֶּה יַעֲמְדוּ לְבָרֶךְ אֶת הָעָם עַל הַר גְּרִיזִים בְּעֵבְרָתְךָ אֶת הַיַּרְדֵּן שְׁמַעוֹן וְלוֹי וַיהוּדָה וַיִּשְׁשָׁכֶר וַיּוֹסֵף וּבְנֵימִן: וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאֲשֶׁר וַיִּבְלָן דָּן וּנְפֹתָלִי: (שם יא-יג).³

אֲזִי יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל: כָּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּפְתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן בְּרָזָל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַה' וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים: וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֶת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וְכָל יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וּשְׁטָרִים וּשְׁפָטָיו עִמָּדִים מָזָה וּמָזָה לְאֲרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נִשְׁאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה' פָּגַר פְּאֲזָרַח חֲצִיו אֶל מוֹל הַר גְּרִיזִים וְהַחֲצִיו אֶל מוֹל הַר עֵיבָל כָּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' לְבָרֶךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל בְּרִישָׁנָה: וְאַחֲרָי כֵּן קָרָא אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל הַכְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה: לֹא הָיָה דָבָר מִכָּל אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֶגֶד כָּל קְהַל יִשְׂרָאֵל וְהַנְּשִׂיִם וְהַטָּף וְהַגֵּר הַלֵּךְ בְּקִרְבָּם: (יהושע פרק ח פסוקים ל-לה).⁴

¹ עד כאן, המוטיב העיקרי הוא הקמת המזבח בהר עיבל, העלאת עולות ושלמים, וכתיבת התורה על המזבח: "כל דברי התורה", "באר היטב". ועל עניין זה כבר כתבנו כאמור דף מיוחד בשם: [האבן תשמור את האבן](#).

² כאן מתחיל לכאורה עניין חדש, הכולל "ויצו" חדש והקריאה הפיוטית: "הסכת ושמע ישראל! אבל רוב הפרשנים והדרשנים רואים במשפט זה מעין 'קריאת ביניים' והפרשה ממשיכה בברית הר גריזים והר עיבל. למרות פעמיים "ויצו משה" – עניין אחד הוא.

³ הרושם המתקבל מקריאת פרק כז, ולא רק הוא, שמשה, שידוע שאין הוא עתיד להיכנס לארץ, "מכניס" את עצמו בכך הציוויים המפורטים שלו, לתוך ברית הארץ של דור הבנים, אשר סוגרת את ברית האבות להם הובטחה הארץ בספר בראשית (בדומה למה שעשה בדין ערי המקלט שקבע בעבר הירדן המזרחי ובכל פרשת בני גד ובני ראובן). בכך כאילו נוטל משה בה חלק וקושר את ברית ערבית מואב עם ברית הר גריזים והר עיבל, היא ברית הארץ.

⁴ נראה שיהושע מקיים די במדויק את הציווי בפרשתנו: הקמת מזבח האבנים, כתיבת התורה על אבני המזבח, העלאת עולות ושלמים ומעמד הר גריזים והר עיבל בו נקראה התורה כולה, או רק הברכה והקללה. יהושע מזדרז לקיים טכס זה עוד בתחילת כיבוש הארץ, בין מלחמת העי (שתחילתה נפילה ורק בהמשך ניצחון) ובין פרשת הגבעונים והמשך כיבוש הארץ, כאשר הארץ עוד רחוקה מאד משליטה בידי בני ישראל, כפי שמצווה התורה בפרשתנו: "והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך ... וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך וכו'". בזכות ברית הארץ תזכה לנחול את הארץ.

וְהָיָה כִּי יָבִיאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בֹאֲשָׁמָה לְרִשְׁתָּהּ וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עֲלֵיהֶר גְּרִיזִים וְאֶת־הַקְּלָלָה עֲלֵיהֶר עֵיבָל: הַלֵּאֵהֶמָּה בְּעֶבֶר הִירְדָן אַחֲרֵי דָרְךָ מִבּוֹא הַשָּׁמֶשׁ בְּאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּעֶרְבָה מוֹל הַגְּלִגְל אֶצֶל אֱלוֹנֵי מְרָה: (דברים יא כט-ל).⁵

רמב"ם סדר תפילות, המפטיר בנביא⁶

אלה הדברים, אשר דבר יי אל ישראל, עד והייתם לי לעם - בירמיה. ואתחנן, ואתפלל אל יי אחרי תת את ספר המקנה, עד שדות בכסף יקנו - בירמיה. והיה עקב, הלוך וקראת באזני ירושלים, עד והתברכו בו כל גוים ובו יתהללו - בירמיה. ראה אנכי, הנה ימים באים נאם יי והקימותי, עד אם יסתר איש במסתרים - בירמיה. שופטים, ויהי כאשר זקן שמואל עד ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו - בשמואל. כי תצא, ויאספו פלשתים את מחניהם עד ויי יהיה עמך - בשמואל. והיה כי תבוא, אז יבנה יהושע מזבח, עד ולא היה כיום ההוא - ביהושע.⁷

מסכת סוטה פרק ז משנה ה

ברכות וקללות כיצד: כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים ואל הר עיבל שבשומרון שבצד שכס שאצל אלוני מורה, שנאמר: "הלא המה בעבר הירדן וגו' (דברים יא ל)⁸ ולהלן הוא אומר: "ויעבר אברם בארץ עד מקום שכס עד אלון מורה" (בראשית יב ו). מה אלון מורה האמור להלן שכס,⁹ אף אלון מורה האמור כאן שכס.¹⁰

שה ששבים עלו לראש הר גריזים ושה ששבים עלו לראש הר עיבל. והכהנים והלויים והארוך עומדים למטה באמצע. הכהנים מקיפין את הארון, והלויים את הכהנים, וכל ישראל מכאן ומכאן, שנאמר: "וכל ישראל זקניו ושוטריו ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון וגו' " (יהושע ח לג).¹¹ הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה: ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה, ואלו ואלו עונין אמן. הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה" (דברים כז טו), ואלו ואלו עונין אמן. עד שגומרין ברכות וקללות.¹² ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר: "באר היטב" (שם) ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן.¹³

⁵ כבר קדמו למעשה המסופר ביהושע ולציווי בפרשתנו, דברי התורה בתחילת פרשת ראה. שם מוזכר רק עניין הברכה והקללה, תחילה כציווי כללי ומתמשך של בחירה בטוב (עליו דרשנו בדברינו [על כח הבחירה ועל לפני משורת הדין](#) בפרשה ראה), אך מיד בהמשך, כציווי פרטני של מצווה חד-פעמית שיש לקיימה בכניסה לארץ ישראל. שם אגב, מצוי התיאור הכי מדויק ומפורט היכן בדיוק יש לערוך טכס זה: "בְּעֶבֶר הִירְדָן אַחֲרֵי דָרְךָ מִבּוֹא הַשָּׁמֶשׁ בְּאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּעֶרְבָה מוֹל הַגְּלִגְל אֶצֶל אֱלוֹנֵי מְרָה". השוואת שלושה מקורות אלה היא נושא שכבר חז"ל והפרשנים נדרשו לו ואנחנו בעקבותיהם ככל שיותר הזמן והמקום.

⁶ חלק מסדר תפילות כל השנה שמופיע, במרבית הדפוסים, בסוף ספר אהבה, משנה תורה - ה"ד החזקה לרמב"ם.

⁷ וההמשך שם: "אתם נצבים, ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל, עד כרמים וזיתים אשר לא נטעתם - ביהושע. האזינו, ולקחתי אני מצמרת הארז, עד והשיבו וחיו - ביחזקאל. וזאת הברכה, ויהי אחרי מות משה עבד יי, ומדלג עד ויהי יי את יהושע - ביהושע". כבר נדרשנו למקור זה ברמב"ם בדברינו [הפטרות ספר דברים](#), שם הראינו שהיו לפרשות דברים הפטרות מענייני הפרשה, שאח"כ נדחו מפני התפשטות מנהג פסיקתא דרב כהנא שקבע "שלוש הפטרות פורענות, שבע נחמה ושתיים של תשובה". החשוב לעניינינו הוא שפרק ח ביהושע "אז יבנה יהושע" הוא ההפטרות "המקורית" של פרשת כי תבוא. בשל כך, שקלנו לתת לדף זה את הכותרת "אז יבנה יהושע", אך זו נדחתה מפני הכותרת שנבחרה. אזכור הגלגל מעורר אף הוא קושי (אלא אם נאמר שיש שני גלגל, ראה ירושלמי בהערה 22 להלן).

⁸ מהפסוק בפרשת ראה: "הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה", ברור שמדובר בצדו המערבי של הירדן, היכן שהשמש באה (שוקעת), אבל המיקום הכי מדויק כאן הוא "מול הגלגל", "אצל אלוני מורה". בפרשתנו המיקום ברור פחות ונזכרים רק הר גריזים והר עיבל.

⁹ בלשון חז"ל, "להלן" איננו כמו בלשוננו היום: בהמשך, וכניגוד ל- "לעיל", אלא במקום אחר, שם, ללא הבחנה היכן.

¹⁰ מתיאור כניסת אברהם לארץ בספר בראשית המזכיר גם הוא את אלוני מורה בצמוד לעיר שכס, נוכל למקם גם את מעמד הר גריזים והר עיבל ליד העיר שכס. האם מדרשה זו ניתן להבין שהר גריזים והר עיבל איננו מקום ברור ומדויק? שיש עוד הרים כאלה בארץ ישראל? ולעניין אזכור שכס, ראה שגם תחנתו הראשונה של יעקב שנכנס לארץ דרך מעבר יבוק (גשר אדם, הג'פטיק) היא שכס (בראשית פרק לג). האם יש כאן עניין שהבנים ייכנסו לארץ בדרך דומה לזו של האבות?

¹¹ יש לכאורה סתירה בין העמידה על הר גריזים והר עיבל, שגם ספק אם אפשר לשמוע במרחקים כאלה ובין התיאור בספר יהושע שהעם עמד משני צדי הארון, כנראה חצי כלפי הר גריזים וחצי כלפי הר עיבל. גם עניין הלויים לא ברור שהרי שבת לוי נמנה על השבטים שעמדו על הברכה בהר גריזים. וכבר ניסו פרשני המשנה והמקרא וגם בגמרא סוטה להתמודד עם קשיים אלה. אנו נידרש רק לחלק מהם ולא נרחיב בכך.

¹² עברנו על כל הארורים שבפרשה ולא מצאנו כנגדם ברוכים ברורים. חבל שלא גלתה לנו התורה את הברוכים.

¹³ כאן יש לנו קושי נוסף, כאשר המשנה מחברת את האבנים של חציית הירדן, כנזכר ביהושע פרק ד, עם האבנים של המזבח בהר עיבל שעליו גם כתבו את התורה בפורמט ובהיקף זה או אחר (ראה שוב בדברינו [האבן תשמור את האבן](#)). בפרק ח ביהושע לא נזכר עניין זה. בספר יהושע יש הפרדה ברורה בין האבנים של הירדן (גם שם יש כמה וכמה אבנים) ובין אבני המזבח בהר עיבל. הקושי

מסכת סוטה דף לז עמוד א

תניא: רבי אליעזר בן יעקב אומר: אי אפשר לומר לוי למטה, ¹⁴ שכבר נאמר למעלה, ¹⁵ ואי אפשר לומר למעלה, שכבר נאמר למטה. ¹⁶ הא כיצד? זקני כהונה ולויה למטה, והשאר למעלה. רבי יאשיה אומר: כל הראוי לשרת - למטה, והשאר למעלה. רבי אומר: אלו ואלו למטה הן עומדים. הפכו פניהם כלפי הר גריזים - ופתחו בברכה, כלפי הר עיבל - ופתחו בקללה. מאי על? על - בסמוך, כדתיניא: 'ונתת על המערכת לבונה זכה', - רבי אומר: על - בסמוך, אתה אומר: על בסמוך, או אינו אלא על ממש? כשהוא אומר וסכות על הארון, הוי אומר: על - בסמוך. ¹⁷

תלמוד ירושלמי מסכת סוטה פרק ז הלכה ז

יכול אילו שבהר גריזים היו אומרים ברכות ואילו שבהר עיבל היו אומרים קללות? תלמוד לומר: "הברכות והקללות" [יהושע ח ד] ¹⁸ - אילו ואילו היו אומרים ברכות וקללות. יכול משהיו אומרים הברכות היו אומרים הקללות? תלמוד לומר: "הברכה והקללה" [דברים יא כט]. ברכה אחת וקללה אחת. ¹⁹ יכול אילו שבהר גריזים היו עונין אחר הברכות אמן ואילו שבהר עיבל היו עונין אחר הקללות אמן? תלמוד לומר: "וענו כל העם ואמרו אמן" [שם כז טו] - אילו ואילו היו עונין אחר הברכות ואחר הקללות אמן. הא כיצד? בשעה שהיו אומרים ברכות היו הופכין פניהן כלפי הר גריזים. ובשעה שהיו אומרים קללות היו הופכין פניהן כלפי הר עיבל. ²⁰

מסכת סוטה דף לג עמוד ב

תניא, אמר רבי אלעזר ברבי יוסי: בדבר זה זייפתי ספרי כותיים, אמרתי להם: זייפתם תורתכם ולא העליתם בידיכם כלום, שאתם אומרים אלוני מורה - שכס, אף אנו מודים שאלוני מורה שכס. אנו למדנוה בגזרה שוה, אתם במה למדתם! ²¹

רבי אלעזר אמר: הלא המה בעבר הירדן - סמוך לירדן, דאי מעבר הירדן ואילך, הלא כתיב והיה בעברכם את הירדן, אחרי דרך מבוא השמש - מקום שהחמה שוקעת, בארץ הכנעני - ארץ חוי היא, היושב בערבה - והלא בין הרים וגבעות הן יושבין! ²²

גם נובע מכך שלפי המשנה פרקו את המזבח עליו כתבו את התורה ואתו סדו בשיד. הרי זה כמו פרימת ספר תורה שנכתב, לגוויליו. האם אח"כ שוב חברו הכל בגלגל? ראה פירוש חזקוני לדברים כז ב שמסביר קצת את העניין.

¹⁴ היינו ששבט לוי עמדו למטה, ליד הארון.

¹⁵ שלוי נמצא ברשימת השבטים שעמדו על הר גריזים, דברים כז יב שהבאנו לעיל.

¹⁶ שלוי נמצא בסמוך לארון, יהושע ח לג שגם הוא מובא לעיל בראש הדף. ודא עקא, שמשם משמע שגם כל שאר העם עמד שם.

¹⁷ רבי מציע שבאמת כולם עמדו למטה, בסמוך לארון ולמזבח שבנו, כפי שמתואר בספר יהושע. ומה שכתוב בתורה: "אֵלֶּה יַעֲמְדוּ לְבָרְךְ אֶת הָעָם עַל הַר גְּרִיזִים ... וְאֵלֶּה יַעֲמְדוּ עַל הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל", הוא בסמוך ואולי אפילו "מול". שים לב להבדל שמצוי כבר בתורה בין "על הר גריזים", ובין "על הקללה בהר עיבל" שנותן אפשרות להסבר נוסף מהו "על" כאן. ראה הפסוק על בלעם, במדבר כג ו: "וְהִנֵּה נֹצֵב עַל עֲלֹתָיו". ואולי הכי טוב בחלום/סולם יעקב: "והנה ה' נצב עליו". כך או כך, ראה בגמרא שם את פירוש תוספות שמאריך בעניין והעיר תשומת לבנו לירושלמי שלהלן.

¹⁸ אין במקרא (שבדיינו) "הברכות והקללות" בשום מקום. הפסוק ביהושע ח לד הוא: "וְאַחֲרֵי כֵן קָרָא אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכֹל הַקְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה". ראה פרשני הירושלמי על אתר לפתרון קושי זה.

¹⁹ אחת, אחת, לסירוגין, כמו שהמשנה אומרת.

²⁰ את מה שיקצר הבבלי האריך הירושלמי, כשהוא מתייחס למשנה לעיל בה פתחנו. מבלי להיכנס לכל התיאור בירושלמי זה, שגם הוא עדיין לא ברור כל צרכו, נראה שהוא מתאר מעמד הרבה יותר "פתוח" ומשותף שבו כל העם שותף לברכות ולקללות, כל העם אומר אמן אחר כל ברכה וקללה, עד שצריך לחזור ולהסביר את הפרדה שהתורה עושה בין העומדים על הר גריזים שעומדים על הברכה ובין העומדים על הר עיבל העומדים על הקללה. ולא נאריך עוד בפרטי המעמד שם, שלא התחווירו לנו כל צרכנו והמסייעים יבורכו.

²¹ ובמקבילה בירושלמי סוטה פרק ז הלכה ג: "אמר ר' אלעזר בר' שמעון: נְמִיתִי (אמרת) לסופרי כותים: זייפתם תורתכם ולא הועלתם לעצמיכם כלום. שכתבתם בתורתכם: אצל אלוני מורה שכס. והלא ידוע שהוא שכס, אלא שאין אתם דורשין לגזירה שוה ואנו דורשין לגזירה שוה. נאמר כאן אלוני מורה ונאמר להלן אלוני מורה. מה אלוני מורה האמור להלן שכס, אף אלוני מורה האמור כאן שכס". אנחנו נכנסים כאן לנושא של השומרונים שקידשו את הר גריזים ושכס שהם המקום הנבחר ולא ירושלים והר הבית, עד כדי שהכניסו את שכס לתוך הטקסט בתורה (ואת מעמד וברית הר גריזים והר עיבל לתוך עשרת הדברות בנוסח התורה שלהם. ראה שטיינלץ סוטה לג ע"ב, ראה [ספר התורה השומרוני](#) ברשת). השומרונים גם לא מאמינים בכל התורה שבע"פ ונראה שעל זה מדבר ר' אלעזר כשהוא טוען שהשומרונים זייפו את התורה. אין צורך לתקן את נוסח התורה שבכתב, הוא טוען, אלא להיעזר במידות בהן התורה נדרשת, כמו גזירה שווה, שהן מיסודות התורה שבעל פה של חז"ל.

²² ר' אלעזר (האמורא?) מרחיק עוד יותר מהשומרונים ומהר גריזים והר עיבל שליד העיר שכס. לדבריו, כל כריתת הברית הייתה בסמוך לירדן! על "הר גריזים" ו"הר עיבל" אחרים! ראה דבריו שוב במקבילה בירושלמי, כשהוא מתווכח עם רבי יהודה: "הלא המה בעבר הירדן מן הירדן ולהלן. אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת. בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה זה הר גריזים והר עיבל שבין הכותים, דברי רבי יהודה. רבי אליעזר אומר: אין זה הר גריזים והר עיבל של כותים ... מה מקיים ר' אלעזר הר גריזים והר עיבל? שתי גבשושיות עשו וקראו זה הר גריזים וזה הר עיבל. על דעתיה דרבי יהודה מאה ועשרים מיל הלכו באותו היום. על דעתיה דרבי אלעזר לא זזו ממקומן. תני רבי אליעזר בן יעקב אומר: לא בא הכתוב אלא להשוות להן את הדרך ולומר בדרך ילכו ולא בשדות. ביישוב ילכו ולא במדבר. בערבה ילכו ולא בהרים". הר גריזים והר עיבל הם שתי גבעות

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ

"לא תבשל גדי בחלב אמו". ר' ישמעאל אומר: מפני מה נאמר בגי' מקומות? כנגד שלש בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל: אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים והר עיבל.²³

מדרש תנאים לדברים מכילתא פרשה כג

"והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ וכו'" ²⁴ - שלש בריתות כרת המקום עם ישראל: אחת בחורב, ואחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים ובהר עיבל ... איזה היא הברית שכרת עמהן בחורב? שהוקם ספר הברית: "ויקרא באזני העם" (שמות כד ז) - קרא באזניהם מבראשית עד לעיני בני ישראל, דברי ר' יוסה ברבי יהודה. ר' אומר: עד אנכי יי"י אלהיך. ר' יודה אומר: מצות שנצטו במרה.²⁵

איזה הוא הברית שכרת עמהן בערבות מואב? שנאמר: "אתם נצבים היום כולכם וגו' טפכם נשיכם וגו'" (דברים כט ט). מפני מה? "לעברך בברית יי"י אליך וגו'".²⁶

איזו היא הברית שכרת עמהן בהר גריזים ובהר עיבל? שנאמר: "ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל". נאמר כן ברכה וקללה ונאמר בחורב ברכה וקללה ונאמר בערבות מואב ברכה וקללה. מה ברכה וקללה האמורה להלן ברית, אף ברכה וקללה האמורה כאן ברית.²⁷ "ונתתה את הברכה על הר גריזים וגו' - אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר ... "והיה כי יביאך ה' - הא אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר. דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבא אומר: בכניסתן לארץ הכתוב מדבר.²⁸

מדרש תנחומא (בובר) פרשת נצבים

"לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו" (דברים כט יא). שלש בריתות כרת הקב"ה להם לישראל: אחת כשיצאו ממצרים, ואחת כשעמדו לפני הר סיני, ואחת כאן. ולמה כרת עמהן כאן? מפני שאותה שכרת עמהם (בשלוה) [בטלוה] ואמרו: "אלה אלהיך ישראל" (שמות לב ד). לפיכך חזר וכתב עמהם בחורב, וקבע עליה קללה למי שחוזר בדבריו. ואין לשון "עברך", אלא כאדם שאומר לחבירו: תעבור בי קללה זו, אם חוזר בדבר זה.²⁹

אלשיך דברים פרק ה פסוק ג

"כי לא את אבותינו בלבד כרת ה' אותנו הברית", כי אם אתנו, בין אנחנו שהיינו בעולם מזמן ההוא בחורב, בין אלה פה שהוא הילודים אחרי כן, שהם פה ולא היו שם. ... ומה שאני מזהירכם כעת, ואיני ממתין עד הכנס לארץ, כי אז יהיה עיקר הברית כענין אשר בהר גריזים ובהר עיבל. הלא הוא, כי עתה אני חי עמכם ואז לא

(מלאכותיות) אי שם בבקעת הירדן סמוך ליריחו - העיקר להתרחק מהשומרונים. ועד כאן בפרטי מעמד ברית הר גריזים והר עיבל שיש להוסיף בו עוד כהנה וכהנה ואף הארכיאולוגים שלחו בה יד בחפירות פרופ' אדם זרטל ז"ל בהר עיבל.

²³ אמירה זו נותנת תוקף רב לברית הר גריזים והר עיבל שהיא שווה במעמדה לברית סיני ולברית ערבות מואב, היינו ספר דברים. ראה השוואת מעמד ספר יהושע עם חמשת חומשי התורה, בגמרא נדרים כב ע"ב: "אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא". זאת ועוד, הקביעה של המכילתא שהאזכור השלישי של "לא תבשל גדי בחלב אמו" הוא כנגד ברית הר גריזים והר עיבל, נותנת למעמד זה תוקף רב, כאילו בו נשלמים דברי התורה. היכן נזכר איסור לא תבשל גדי בחלב אימו בפעם השלישית? (השתיים הראשונות הן בספר שמות, בפרשת משפטים ופרשת כי תשא)? בפרשת ראה, היא הפרשה בה נזכרת לראשונה ברית הר גריזים והר עיבל! ראה דברינו קיום המצוות בארץ בפרשת ראה.

²⁴ זה הפסוק הפותח את ברית הר גריזים והר עיבל בפרשת ראה, דברים יא כט שהבאנו בראש הדף. ראה לעיל.

²⁵ לפי כל השיטות, ברית חורב לא הייתה על כל התורה, אלא לכל היותר על מה שהצטוו עד סוף פרשת משפטים.

²⁶ זו ברית מואב וזו חשיבותו של ספר דברים שמכניס לא רק את עצמו, אלא גם את חצי ספר שמות ואת ספר ויקרא ובמדבר בברית השנייה. אבל ספר דברים שמעביר את כולם בברית, מציין שזו לא הברית האחרונה וצפוי עוד מעבר בברית "ביום אשר תעברו את הירדן", "כי אתם עוברים את הירדן", "לעברך, למען אשר תבוא אל הארץ".

²⁷ המדרש מתעכב על כך שאין את המילה "ברית" במעמד הר גריזים והר עיבל, ועל כן הוא לומד על כך בהיקש מברית ערבות מואב וקובע שעצם המעמד של ברכה/קללה הוא ברית. בכך מתהדק מאד הקשר בין ברית ערבות מואב וברית הר גריזים והר עיבל, בין משה העומד על סיפה של ארץ ישראל ונשאר מעברה המזרחי ובין יהושע שעובר את הירדן; בין פרשת נצבים ובין פרשתנו, בה מוקדמת ברית הארץ לברית "אתם נצבים ... לעברך בברית ה' ובאלתו וכו'".

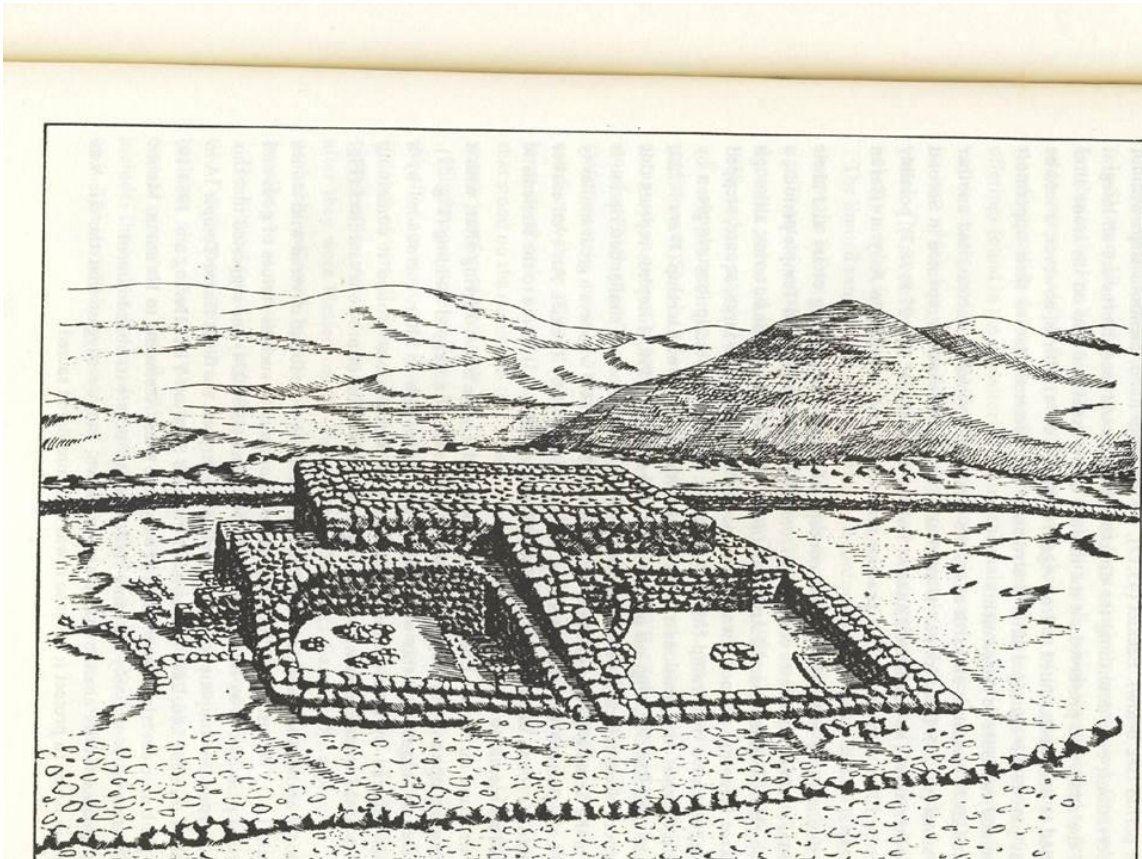
²⁸ כאן נקטע המדרש ולא ברור מהו הפסוק המסייע לרבי עקיבא. אבל כל המקורות שראינו ושלא ראינו, במקרא ובדרשות, הם כשיטת רבי עקיבא, והחידוש הם דווקא דברי רבי ישמעאל שברית הר גריזים והר עיבל היא לאחר ההתבססות הכיבוש וירושת הארץ. לפי זה, יהושע הקדים והזדרז ליישמה, לפני השלמת הירושה והישיבה. בהזדמנות זו ראוי להזכיר ברית נוספת, רביעית, האסיפה של העם בפרק כד בסוף ספר יהושע בערוב ימיו של יהושע. ואיפה? שוב בשכם! ושם נזכרת "ברית", ככתוב ביהושע כד כה: "וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בְּרִית לְעַם בְּיָוֶם הַהוּא וַיֵּשֶׁם לוֹ חֶק וּמִשְׁפָּט בְּשָׂכֶם".

²⁹ מדרש מאוחר זה מסביר יפה את הקשר בין השורש עב"ר ובין ברית שהיא בקללה וברכה. ובאמת יכול היה להידרש לברית הראשונה מכולם, ברית הארץ שניתנה לאברהם העברי - ברית בין הבתרים (בראשית פרק טו). ולפלא שמדרש זה לא מזכיר את ברית הר גריזים והר עיבל שסוגרת את ברית האבות ומעדיף את ברית יציאת מצרים (ראה אזכורה בירמיהו לד יג). ועכ"פ, ברית המילה משותפת לשלושתם: לברית אברהם, לברית יציאת מצרים ולברית הר גריזים והר עיבל היא ברית הכניסה לארץ.

אהיה, ועל כן חפצתי תהיה הברית על ידי עודני חי. וזהו אומרו היום כולנו חיים. כלומר, אך אחרי כן לא נהיה כולנו, כי יעדר איש מכם והוא על עצמו כמדובר.³⁰

מסכת סוטה דף לז עמוד ב

תנו רבנן: "ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל" (דברים יא כט, פרשת ראה) - מה תלמוד לומר? אם ללמד שתהא ברכה על הר גריזים וקללה על הר עיבל, הרי כבר נאמר: "אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים", וכתוב: "ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל" (דברים כז יב, פרשת כי תבא).³¹ אלא להקדים ברכה לקללה.³²

שחזור המזבח בהר עיבל עפ"י פרופ' אדם זרטל ז"ל, בכתף הצפון מזרחית של הר עיבל. ההר הניבט ממול הוא הר גריזים של התורה שעפ"י השערתו של זרטל איננו הר גריזים במסורת השומרונית. העמק ביניהם איננו העיר שכס. ראה איור זה גם בדעת מקרא בפרשתנו. ותודה לשוקי לוי על עזרתו.

³⁰ זה הרצון החזק של משה ליטול חלק בברית הארץ, למרות שהוא אינו נכנס אליה. זה שוב הקשר החזק בין ברית ערבית מואב ובין ברית הר גריזים והר עיבל וזו אולי הסיבה שברית הר גריזים והר עיבל נזכרת לפני התוכחה הקשה של המשך פרשת כי תבוא ואולי גם הסיבה להשמטתו במדרש תנחומא. סיבה אחרת להקדמת ברית הר גריזים והר עיבל לתוכחה ולפרשת נצבים (שגם בהמשכה יש תוכחה קשה), מצאנו בפירושו של אברבנאל דברים פרק כז: "אחשוב שהפסוקים האלה באו בדמות הקדמה והסבת החוש לענין הקללות אשר יזכור בפרשה כולם. לפי שראה משה רבנו ע"ה שישראל בשמעם הארורים אשר על הר עיבל וקללות הברית שיזכור אחריהם, כולם יחרדו כצפור וירך לבבם לאמר אוי נא לנו מי יצילנו מכל אלות הברית האלה. הנה לזה הקדים לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים ושתף עמו הכהנים הלויים בדבר זה. כי לפי שהם היו עתידים לעשות הברכה והקללה, המה יקדימו לומר הסכת ושמע ישראל אל תירא ואל תפחד משמוע הקללות אשר אנחנו עתידים לדבר באזניכם".

³¹ הוא שואל מהפסוק בפרשת כי תבא על הפסוק המוקדם יותר בפרשת ראה, אבל הכוונה ברורה: מדוע צריך להזכיר את עניין מתן הברכה על הר גריזים ובפרט הקללה על הר עיבל פעמיים!

³² כך גם במדרש תנאים לדברים פרק יא פסוק כט: "ונתת את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל - וכי מה בא הכתוב ללמדינו? אם ללמד שהברכה על הר גריזים והקללה על הר עיבל, והלא כבר נאמר (דברים כז יב) אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל, ומה תלמוד לומר: ונתת את הברכה על הר גריזים? - להקדים ברכה לקללה". ואף אנו נקדים ונחיש ברכותינו לשנה החדשה שתהיה כולה לברכה ולא לקללה. ואם יקשה המקשה ויטען: הלא כבר אחזה בלשונו הברכה: "תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה" והרי שמקדימים הקללות לברכות! אף אנו נענה ונאמר שראשית, מדובר כאן בכלי הקללות ולא בנתינתן. ושנית, הנוסח הנכון יותר הוא: תכלה שנה וקללותיה - לא קללותיה. וכבר הרחבנו לדון בכך בדברינו [תכלה שנה וקללותיה](#) בפרשת נצבים בשנה האחרת. שנה טובה וברוכה!

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים: ראה פירוש בכור שור דברים כז ה, שבניית המזבח על הר עיבל דווקא, הייתה פיצוי על הקללה: "ובנית שם מזבח לה': לפי שלא יקשה בעיניהם לאותם שעומדין בהר עיבל, צוה לעשות המזבח בהר עיבל, ולזבוח עליו זבח שלמים ולשמוח שם, שיהיו להם סעד, שהם עומדים אצל המזבח ומקום השמחה, דכתיב: וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך, כי שם תהא שכינה שורה עמהם".